

ВІТРАЖ (франц. vitrage — вставляння шиб) — вид монументально-декоративного мистецтва; твір монументально-декоративного мистецтва у вигляді орнаментальної чи сюжетної композиції (світлопрозорої перегородки або панно у вікні, дверях тощо) зі скла чи матеріалів, що пропускають світло; у сучасній архітектурі та будівельній практиці — суцільне або часткове засклення фасаду. Знайдені археологами фрагменти плоского кольор. скла дають підстави припускати існування найпростіших В. у Стародав. Єгипті від 2 тис. до н. е., а в Стародав. Римі — від 1 ст. н. е. У ранньохристиян. базиліках Риму і Равенни для заповнення вікон. рам використовували алебастр і селеніт, які приглушували в інтер'єрі яскраве денне світло, створюючи своєрід. декор. ефект завдяки грі в напівморюку плетива природ. прожилок. Відомо, що римляни вставляли пластинки прозорого видув. скла у вікна найрозкішніших споруд. Традиц. технологія виготовлення В. оформилася в 11 ст., осн. засади викладено в трактаті про мистецтво, написаному 1100 нім. ченцем Теофілом. В. монтується зі шматків скла (кольорового, з офактуреною гравіруванням, травленням поверхнею, що може бути пофарбованою спец. фарбами) на метал. чи синтетич. каркасі. Каркас, що скріплює шви між шматками скла, виконує тех. й естет. функції, становлячи осн. контур зображення у творі. В. у вікон. прорізі, дверях чи перегородці завдяки наскрізному освітленню створює різнобарвне просторове середовище та істотно впливає на емоц. виразність інтер'єру. Променистість ранніх В. відповідала ранньохристиян. теор. концепціям зв'язку світла і духу. В. сприймався як посередник між земними та божествен. сферами. Світло, пронизуючи В., надає інтер'єрові атмосфери містич. таємничості, що інтерпретується як метафіз. вираження божествен. сили та любові. Жоден зображував. засіб до того не міг так повно втілити в конкрет. образ те, що вважалося неосяж. суттю божествен. промислу. Найдавніше з уцілілих взірців В. роман. періоду — зображення голови Христа з Вейсємбур. абатства в Ельзасі (серед. — кін. 11 ст.). Відомі сюжетні В. зі шматочків червоного та синього скла, вирізаних по контуру зображень і скріплених свинцем, були у 10–12 ст. у роман. храмах Франції (Нотр-Дам у Шартрі до перебудови 1260; базиліка абатства Клюні, 11 ст. — не збереглася) та Німеччини (Авґсбург, 1-а пол. 12 ст.). Мистецтво В. досягло розквіту в культовій арх-рі готики: техніку В. збагачено кольор. набором скла, ускладнено сюжети; поряд із реліг. сценами з'явилися побутові (собор Париз. Богоматері, 13–14 ст., реставровано в 19 ст.), деталі часом виконуються розписом. У 14–15 ст. мистецтво В.

набуло розвитку у Великій Британії (Вестмінстер. абатство в Лондоні), де готичні традиції тривали до 18 ст., а також у Швейцарії, Італії, Польщі. У В. дедалі більшу роль відігравав розпис, зникла притаманна середньовіч. В. площинність. У добу Відродження ескізи та картони для В. виконали видатні художники (Л. Гіберті, П. Уччело, Донателло — в Італії, А. Дюрер — у Німеччині), але В. часто являє собою живопис на склі. У 16 ст. для оздоблення житла застосовували «кабінетні» В. — однотонні та зі світським сюжетом. В епоху класицизму, бароко В. майже зовсім зникли з інтер'єру, перетворюючись у настінні картини на склі. У 19 ст. інтерес до готики сприяв відродженню мистецтва В. в арх-рі стильового напряму історизму. Отримавши початк. поштовх неоготич. стилю, протягом 2-ї пол. 19 ст. завдяки розвитку ринку кольор. скла В. зайняв помітне місце в арсеналі декор. засобів таких художників та арх-рів, як В. Морріс, Е. Берн-Джонс, Л.-К. Тіффані. Підкреслена стиліст. завершеність найдрібніших деталей будівель і вражаюча цільність інтер'єру епохи модерну (сецесії) зумовили емоц. виразність В., які створили Ч.-Р. Макінтош, Ф. Годен, Ж. Грюбер. З появою наприкінці 19 ст. нових несучих матеріалів (чавуну, сталі, залізобетону) та вдосконалення технології виробництва скла архітектури отримали можливість створення вітраж. стін та стель, які органічно представлені у спорудах арх. В. Орти, Л. Саллівена, А. Гауді, Ф. Райта. Художники 20 ст. П. Клеє, Й. Альберс, Й. Приккер, А. Вендлінґ, Г. Кампендонк, Ф. Леже, Ж. Руо, А. Матіс, М. Шагал вводили свої композиції у систему декорування інтер'єру, надаючи В. роль гострих за ритмом і насиченістю кольору осн. худож. акцентів. Після 2-ї світової війни відбудова та реконструкція воскресили вітражне ремесло — постала потреба у реставрації пошкоджених війною вікон, над чим працювало багато художників, з'явилися замовлення на скло для В. реліг. і світської тематики. Нові технології виготовлення різноманіт. за оптич. властивостями та штучне освітлення дали широкі можливості для інтенсив. розвитку В. Винахід склопрокату дозволив вплавляти скло в бетон, створювати цілком скляні стіни (цільноскляна В.-башта Музею сучас. мистецтва побл. Токіо роботи Ґ. Луара з Шартра).

В Україні В. були відомі в княжу добу. Літопис від 1259 згадує, що князь Данило в Холмі збудував церкву св. Івана і «окна три украшена стекли римскими». Задokumentовано діяльність гут на зх.-укр. землях у серед. 16 ст. в околицях Галича, Белза і Потелича, а на поч. 17 ст. у с. Підгірці (нині Бродів. р-ну Львів. обл.). У серед. 17 ст. існувало бл. 20 гут на тер. Київщини, Полтавщини, Чернігівщини та три гуті на Закарпатті.

Розвинене гутництво давало можливість прикрашати вікна церков і будинків кольор. склом, про що писав П. Алепський, подорожуючи по Україні в 1654 і 1656 рр. У 17-18 ст. В. використовували лише в барокових культових спорудах з готич. й ренесанс. рисами. До нашого часу збереглися переважно твори 19 ст.: у Львові в Лат. (кафедрал.) соборі, виготовлені за картонами Ю. Меґоффера (1-а премія на міжнар. конкурсі у м. Фрайбург, Швейцарія), С. Висп'янського, Ю. Макаревича, Т. Аксентовича, С. Качора-Батовського, Т. Попеля та костелі францисканок, у Дрогобичі — у Вознесен. костелі, у Кам'янці-Подільському — в Петропавлів. костелі. У 20 ст. мистецтво В. бурхливо від-роджується. В. застосовується в інтер'єрах громад. споруд, напр., у будівлях за проектами І. Левинського у Львові та В. Городецького у Києві. П. Холодний виконав проекти В. для Успен. (Волос.) церкви (1926) і каплиці Греко-катол. духов. академії у Львові, для Успен. церкви у селі Мражниці під Бориславом (Львів. обл.). Над картонами для В. працювали М. Сосенко, Ю. Буцманюк, В. Дядинюк, І. Левинський, М. Ольшевський, К. Сіхульський. В. став важл. елементом оздоблення музеїв, навч. закладів, палаців культури та адм. споруд. Укр. митці застосовують В. для поздовжніх та торцевих стін фасадів будівель (В. Задорожний, В. Карась і М. Левханян), стель та перекриттів у спорудах (О. Милонизоров), створюють В. із товстого литого скла,

армованого пластоцементом чи бетоном (В. Задорожний, Д. Нагурний, І. Литовченко, В. Прядка, В. Карась, М. Левханян), поєднують видувне багатощарове скло з дюралюмінієм, чорними металами, використовуючи зварювання (Л. Етенко, М. Шкарапута). У Львів. АМ 1964 засн. каф. худож. скла. У 70-х рр. в Україні відновився інтерес до техніки класич. В. із тонкого скла (О. Бородай, Л. Красюк, С. Лопухова, О. Подерв'янський, В. Басанець, Ю. Єгоров, В. Маринюк, В. Шаленко). У Львові 1999 створ. асоц. художників-вітражистів «Вікно».

Рекомендована література

1. Минухин Е. Витражи. Рига, 1959;
2. Уили Э., Чик Ш. Искусство цветного и декоративного стекла. Минск, 1997;
3. Гах І. Становлення українського вітража // ОМ. 1998. № 2;
4. V. C. Raguin. Stained Glass: From its origins to the present. New York, 2003;
5. Грималюк Р. Вітражі Львова кінця ХІХ – початку ХХ століття. Л., 2004;
6. Чегусова.

М. І. Базак

Бібліографічний опис:

Вітраж / М. І. Базак // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-35009>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).